“QIROL LIR” TRAGEDIYASIDA AFORIZMLARNING G‘OYAVIY-BADIIY FUNKSIYASI

Maxamadjonova Shodiya Rustamjon qizi
Farg‘ona shahar 24-umumta’lim maktabi o‘qituvchisi,
Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
ORCID ID 009-0005-1757-4814

Annotatsiya

Maqolada Uilyam Shekspirning dunyoga mashhur "Qirol Lir" tragediyasida qo‘llanilgan aforizmlar, hikmatli so‘zlar va maqollarning g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari, ularning asar syujeti va qahramonlar xarakterini ochib berishdagi o‘rni tadqiq etiladi. Tragediya qahramonlari, ayniqsa, Qirol Lir va Masxaraboz nutqidagi aforistik iboralar orqali muallifning falsafiy qarashlari, davr ziddiyatlari, hokimiyat, farzandlik burchi va inson tabiati masalalari tahlil qilinadi. Aforizmlarning badiiy qimmatini belgilovchi badiiy tasvir vositalari va ularning kompozitsion yuklamalari batafsil yoritilgan.

Kalit so‘zlar: *Uilyam Shekspir, Qirol Lir, aforizm, g‘oyaviy-badiiy funksiya, Masxaraboz, tragizm, paradox, nutq madaniyati, metafora, falsafiy qarashlar, dramatik konflikt, hokimiyat, farzandlik burchi.*

KIRISH

Uilyam Shekspir jahon adabiyoti tarixidagi eng buyuk dramaturg va so‘z ustalaridan biri bo‘lib, uning asarlari nafaqat o‘tkir syujetlari, chuqur psixologizmi, balki g‘oyat boy tili va falsafiy hikmatlari bilan ham ajralib turadi [2, 14-b.]. Dramaturgning eng murakkab hamda falsafiy miqyosda keng qamrovli asari hisoblangan "Qirol Lir" tragediyasi insoniy munosabatlar inqirozi, davlat boshqaruvi tizimidagi fojialar va shaxsiy ma'naviy halokat masalalarini ochiq-oydin tasvirlaydi. Bu fojiaviylikni va asarning yuksak g‘oyaviy-falsafiy miqyosini ta'minlovchi eng muhim janriy-nutqiy vositalardan biri asar matniga singdirilgan aforizmlardir [4, 75-b.]. Tragediyadagi aforizmlar shunchaki nutqning bezagi emas, balki qahramonlarning ruhiy holatini, jamiyatdagi ziddiyatlarni, yashashning chuqur ildizlarini falsafiy jihatdan umumlashtiruvchi, asar g‘oyasini o‘quvchi va tomoshabinga yetkazuvchi asosiy vositadir. Ushbu ilmiy maqolada asardagi eng yorqin aforizmlarning badiiy hamda g‘oyaviy xizmatlari tahlil qilinadi.

Aforizm – qisqa, kutilmagan va tugal shaklda ifodalangan, chuqur falsafiy ma'noga ega bo‘lgan hikmatli so‘zdir [3, 22-b.]. "Qirol Lir" fojeasida aforizmlar ikki xil manba hisobiga shakllanadi [5, p.88]. Birinchisi, xalq og‘zaki ijodi (maqol va matallar) hisoblanib, ular asosan Masxaraboz tomonidan qo‘llaniladi. Biroq Shekspir oddiy xalq maqollarini aristokratik saroy munosabatlariga moslashtiradi, ularga o‘tkir satirik va ijtimoiy tus beradi. Ikkinchisi esa falsafiy monologlar bo‘lib, qahramonlarning hayotiy fojialar, xiyonatlar va iztiroblar ta'sirida o‘z-o‘zidan kelib chiqqan xulosalari tariqasida namoyon bo‘ladi.

Shekspir aforizmlarni qahramonlar nutqiga kiritishda ularning ijtimoiy kelib chiqishi va intellektual salohiyatini hisobga oladi. Masalan, Qirol Lirning boshida

aytgan mag‘rurona gaplari keyinchalik iztirobli va haqiqatni tan oluvchi aforizmlarga aylanadi.

Asardagi eng aforistik va ko‘p qirrali personaj, shubhasiz, Masxaraboz hisoblanadi. O‘zbek shekspirshunosligida Masxaraboz obrazi o‘ziga xos tarzda tahlil qilingan [6, 115-b.]. Tragediyada u shunchaki qiziqchi emas, balki asar haqiqatini barilla aytuvchi va axloqiy mezonlarni o‘rnatuvchi yagona kuchdir [2, 102-b.].

Masxaraboz nutqidagi aforizmlar paradoks va ironiyaga boy. U Lirga hokimiyat va burch o‘rtasidagi ziddiyatni bildiruvchi bir qator aforizmlarni aytadi. Masalan: "Sen o‘zingni keksaymasdan oldin dono qilishing kerak edi." (Thou shouldst not have been old till thou hadst been wise). Ushbu gap Lirning jismonan qarigan bo‘lsa ham, hayotiy dono bo‘la olmaganligini ochib beruvchi eng yirik fojiaviy aforizmdir. Masxaraboz aforizmlarining g‘oyaviy funksiyasi – hukmdorning ko‘zini ochish, u yo‘l qo‘ygan xatolarni ijtimoiy-siyosiy jihatdan fosh qilishdir. San'at nuqtai nazaridan esa, bu aforizmlar tragediyada komik va tragik unsurlarning o‘zaro chatishib ketishini ta'minlaydi.

Tragediyaning boshida Qirol Lir mutloq hukmdor sifatida namoyon bo‘ladi. Uning so‘zi – qonun. Biroq, qizlari Gonerilya va Regana tomonidan ko‘chaga haydalib, sahroda bo‘ronga duch kelganidan so‘ng, uning nutqida ulkan burilish ro‘y beradi [1, p. 110]. Jinnilik (telbalik) asnosida Lir haqiqiy donishmandlikka erishadi. Lirning sahrodagi va undan keyingi monologlarida inson tabiati, adolat va hokimiyat tuzumi haqidagi o‘tkir aforizmlar keltiriladi: "Yalang‘och, bechora inson – bor-yo‘g‘i ikki oyoqli jondir, boshqa narsa emas." (Unaccommodated man is no more but such a poor, bare, forked animal as thou art). Bu yerda Lir insonning barcha sun'iy unvonlar, boylik va dabdabalardan xoli bo‘lgan eng tub tabiati bilan yuzlashadi va falsafiy jihatdan tenglikni anglaydi.

Yana bir aforizm: "Toshbaqa kabi qobiqli bo‘lmagan, kiyimsiz vujud ham sovuqqa dosh beradi, ammo bemehr farzandning nishi sovuqdan-da o‘tkirdir." Ushbu aforizm insoniy xiyonat jismoniy qiynoqlardan ko‘ra dahshatliroq ekanini ifodalaydi. Lirning aforizmlari orqali uning qahramon sifatida "ko‘r"likdan "ko‘rish" ("seeing") tomon o‘sish dinamikasi ifoda etiladi [4, 88-b.].

Tragediyadagi barcha aforizmlarni ularning g‘oyaviy-badiiy yuklamasiga qarab quyidagi kategoriyalarga bo‘lish mumkin [3, 45-b.].

1. Aforizmlar voqealar rivojini oldindan xabar qiladi yoki dramatik kuchlanishni oshiradi. Masalan, Edmundning "Mening tabiatim – mening ma'budamdir" (Nature, be my art) deb aytgan aforizmi keyingi fitnalarning g‘oyaviy poydevorini qo‘yadi.
2. Xarakterologik va Individualizatsiya funksiyasi bo‘lib qahramon nutqini o‘ziga xos qiladi. Kentning soddalik va adolatga sadoqati uning aforizmlarida namoyon bo‘ladi: “Nutqning g‘adir-budirligi haqiqatning ko‘zgusi”. U silliq, maddohona so‘zlardan nafratlanadi [6, 122-b.].
3. Paradoksal va Falsafiy umumlashma funksiyasi. Inson va koinot, taqdir va ilohiy kuchlar o‘rtasidagi munosabatni tasvirlaydi [5, p. 112]. Gloster tushkunlikka tushib shunday deydi: “Ahmoq bolalar qo‘lidagi pashshalar kabi, biz ham xudolar uchun shundaymiz; ular bizni ermak uchun o‘ldiradilar.” (As flies to wanton boys, are we to

the gods; they kill us for their sport). Bu aforizm yovuz va befarq dunyoqarashni, taqdirning shafqatsizligini eng yuqori darajadagi she'riy metafora orqali aks ettiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Uilyam Shekspirning “Qiroll Lir” tragediyasidagi aforizmlar shunchaki nutqni bezash yoki dialoglarni boyitish uchun xizmat qilmaydi. Ular chuqur g‘oyaviy va tizimli badiiy funksiyalarni bajaradi. Birinchisi, jamiyatda yuz berayotgan axloqiy tubanlik, adolatsizlik va hokimiyat inqirozini minimalizm asosida keng qamrovli qilib ochib beradi. Ikkinchisi, Qirol Lir, Masxaraboz, Gloster, Edgar va boshqa qahramonlarning psixologik burilish nuqtalarini, ma’naviy evrilishlarini ko‘rsatishda hal qiluvchi kompozitsion vositadir. Uchinchisi esa obrazli til (metafora, antiteza, paradoks) orqali fojiaviylik hissini kuchaytiradi va dramaturgiya poetikasini falsafiy darajaga ko‘taradi.

Shekspir yaratgan ushbu aforizmlar bugungi kunda ham o‘zining dolzarbligini va insoniy mohiyatini yo‘qotmaganligi sababli, jahon falsafasi va nutq madaniyatining oltin xazinasidan munosib o‘rin egallab kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Shakespeare, W. King Lear. Edited by R.A. Foakes. The Arden Shakespeare, 1997.
2. Qayumov L. Shekspir va jahon dramaturgiyasi tarixi. - Toshkent: O‘qituvchi, 2004.
3. Sulaymonova S. G‘. "Ingliz dramaturgiyasidagi aforizmlar va ularning badiiy xususiyatlari". Filologiya fanlari nomzodi dissertatsiyasi, 2018.
4. Xolbekov M. N. Jahon adabiyoti antologiyasi: Shekspirshunoslik tadqiqotlari. - Toshkent: Fan, 2015.
5. Bradbrook, M. C. Shakespeare and Elizabethan Poetry. London: Chatto and Windus, 1951.
6. Shekspir U. Tanlangan asarlar. Tarjimonlar: G‘afur G‘ulom, Maqsud Shayxzoda. Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1989.